

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

МАТВІЄНКО ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 378.091.12.011.3(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ШКОЛИ ПЕРШОГО СТУПЕНЯ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

імені

Науковий консультант: доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член НАПН України
БОНДАР Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет імені
М.П.Драгоманова, директор Інститут педагогіки і
психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бібік Надія Михайлівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор
дійсний член НАПН України
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний
університет імені П.Тичини,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки
та психології;

доктор педагогічних наук, професор
Мартиненко Світлана Миколаївна,
Київський міський педагогічний
університет імені Б.Д.Грінченка,
проректор з соціально-гуманітарних
питань.

Захист відбудеться «10» червня 2010 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий «30» квітня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Д.Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перехід від авторитарно-директивної педагогіки до особистісно зорієнтованого навчання та виховання значною мірою залежать від розвитку суб'єкт-суб'єктних взаємин між учителем та учнями в навчально-виховному середовищі, їхньої міжособистісної взаємодії на засадах діалогу, співпраці, партнерства. Проблема взаємин суб'єктів навчально-виховного процесу завжди була актуальною. Від її розв'язання безпосередньо залежить продуктивність упровадження нових освітніх технологій у педагогічну практику, рівень духовного зростання особистості.

Взаємодія суб'єктів педагогічного процесу у контексті філософії освіти розглядається як об'єктивна універсальна категорія, як методологічний принцип пізнання природи і людей, як феномен зв'язку, впливу і розвитку різних суб'єктів у процесі взаємних впливів один на одного. У контексті нашого дослідження, враховуючи особливості молодших школярів, важливого значення набуває проблема вивчення підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Підготовка майбутнього вчителя до різних видів взаємодії суб'єктів освітнього процесу висвітлена у працях таких науковців, як А.Авраменко, Л.Байбородова, А.Вербицький (групова взаємодія), Ю.Акаймова (міжкультурна комунікація), Т.Асланова, О.Іванова (мовленнєва підготовка), С.Горбачова, М.Дигун, Л.Єпринцева, С.Єфремов, О.Мещерякова (педагогічна взаємодія), Е.Заредінова (морально-ціннісні взаємини батьків і дітей в історичному аспекті), В.Казанська (співробітництво у навчанні), І.Кобзарєва (особистісно орієнтована взаємодія), Ю.Костюшко, М.Рибакова (конфлікт та взаємодія в освітньому процесі), В.Семиченко (проблеми взаєморозуміння), Т.Устименко (міжкультурна взаємодія), Г.Хайрулін (технологія взаємодії). Також взаємодії як формі суб'єкт-суб'єктних відносин значну увагу приділяють такі вчені: В.Андрєєв, Л.Байкова, Л.Гребенкіна, Н.Дьоміна, В.Журавльов, Є.Коротаєва, С.Кондратьєва, І.Ларіонова, В.Панюшкін, В.Семиченко, Г.Цукерман, М.Шульц та ін. Психологічні засади взаємодії як форми спілкування розробляли І.Бех, О.Леонтьєв, Б.Ломов, В.Моляко, Р.Немов, А.Петровський, Т.Яценко тощо.

У контексті нашого дослідження великого значення набувають філософсько-методологічні засади підготовки вчителя до освітньо-виховної діяльності (В.Андрущенко, С.Гончаренко, О.Гукаленко, І.Зязюн, В.Краєвський, В.Лутай, Н.Ничкало, І.Підласий, С.Сисоєва, О.Сухомлинська та ін.); основні положення психології про особливості праці вчителя (Г.Балл,

І.Бех, В.Лазарєв, О.Леонтєв, В.Семиченко та ін.); особливості професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі (О.Абдуліна, Р.Гуревич, Н.Мойсеюк, О.Пехота, М.Сметанський, Г.Філонов, О.Шестопалюк, В.Шахов, Н.Щуркова та ін.); теоретичні і методичні основи підготовки вчителів школи першого ступеня (Н.Бібік, В.Бондар, П.Гусак, О.Кучерявий, С.Литвиненко, Д.Пащенко, О.Савченко, Л.Хомич, Л.Хоружа, І.Шапошнікова та ін.).

Пошук шляхів інтенсифікації підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності відбувається у кількох напрямках: вивчення питань історії та філософії вищої педагогічної освіти – В.Андрущенко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Луговий, Н.Ничкало, В.Шадріков, І.Яковлев та ін.; удосконалення технологій навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти – І.Бех, В.Беспалько, С.Гончаренко, О.Дубасенюк, Л.Кандрашова, Н.Кузьміна, В.Лозова, Н.Тализіна, Р.Хмельюк, М.Шкіль, М.Ярмаченко; розроблення нових педагогічних технологій – В.Бондар, Л.Вовк, О.Глузман, О.Падалка, І.Підласий, І.Прокопенко та ін.

У монографіях, дисертаціях та інших наукових працях висвітлено теоретичні концепції, класифікації, дефініції терміна «середовище» (К.Ясперс, В.Ясвін, С.Сергеєв та ін.). Набув поширення термін «освітнє середовище» (Є.Бондаревська, А.Лукін, В.Веснін, І.Левицька, Л.Коначевська, І.Улановська). Категорію «освітньо-виховне середовище» вивчали Л.Буєва, Ю.Мануйлов, Л.Новикова, Н.Селиванова, В.Петрівський, І.Якиманська, В.Ясвін та ін. Проте, поза увагою дослідників залишається проблема підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Аналіз робіт вищезгаданих авторів свідчить, що всі вони містять багатий теоретичний та емпіричний матеріал, який складає фундамент джерельної бази дослідження. Разом із тим різноманітність підходів до проблеми «взаємодії» з одного боку свідчить про те, що феномен має широке практичне використання, з іншого – про його складність.

Об’єктивні передумови дослідження спираються на протиріччя між:

— потребою сучасної школи у педагогах, професійно підготовлених до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, і недостатньою розробленістю цього питання у педагогічній теорії та шкільній практиці;

— розробкою у вітчизняній науці окремих аспектів педагогічної взаємодії і відсутністю її системного теоретичного і методологічного обґрунтування щодо особливостей функціонування у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— теоретичними підходами вітчизняних учених до визначення

філософсько-педагогічного смислу поняття «педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня» і відсутністю його концептуального узагальнення щодо визначення поняттєвого апарату даної галузі;

— усвідомленням майбутніми вчителями необхідності підвищення рівня готовності до педагогічної взаємодії у шкільному середовищі та недостатньою розробленістю змісту, форм та методів підготовки студентів до її забезпечення.

Актуальність проблеми, її недостатня розробка і вимоги педагогічної практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану досліджень Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова при розробці теми «Теорія освіти і навчання як цілісна дидактична система» (реєстраційний номер 0100U006882). Автором розроблено зміст лекційних, практичних та лабораторних занять з педагогіки по темі дослідження.

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 6 від 01.02.2007 року) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 5 від 22.05.2007 року).

Мета дослідження полягає в розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів до забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня і на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури обґрунтувати особливості підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

2. У результаті ретроспективного аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх вчителів до педагогічної взаємодії та аналізу сучасних наукових здобутків з проблеми дослідження розробити і теоретично обґрунтувати суть та структуру педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

3. Визначити компоненти, критерії, показники та індикатори готовності

майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

4. Розробити та обґрунтувати модель професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

5. Експериментально визначити і теоретично обґрунтувати сукупність організаційно-педагогічних умов, які сприяють професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, та перевірити ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії.

6. Розробити й апробувати методичні рекомендації для викладачів педагогічних вищих навчальних закладів із проблеми дослідження.

Об'єкт дослідження – підготовка студентів–майбутніх учителів школи першого ступеня у вищих педагогічних навчальних закладах до професійної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня як основа підготовки та професійної діяльності майбутнього вчителя школи першого ступеня.

Концепція дослідження визначає теоретико-методичні засади системи підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня і містить такі положення:

1. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня складає систему, яка є водночас компонентом загальної системи педагогічної освіти випускника вищого педагогічного навчального закладу. Така підготовка базується на досягненнях української освітньої стратегії, інноваційних підходах до її реформування зі збереженням вітчизняних традицій, а також враховує новітню політику України у сфері освіти, спрямовану на її інтеграцію у світовий освітній простір, формує готовність майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі початкової ланки загальної середньої освіти.

2. Визначення методологічних засад дослідження зазначеної проблеми здійснюється на основі взаємозв'язку та взаємодії системного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, технологічного та діяльнісного підходів. Побудова педагогічної взаємодії вчителя в умовах навчально-виховного середовища школи першого ступеня і створення відповідної моделі підготовки до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня ґрунтується на єдності, взаємозумовленості й наступності цільових, змістових, технологічних та діагностичних функцій

усіх структурних компонентів системи підготовки. Необхідна умова розширення й удосконалення професійної підготовки – її безперервність, яка зумовлена постійним розвитком педагогічної науки та забезпеченням можливості переходу майбутнього вчителя на новий, вищий рівень готовності, варіативністю й можливістю інтенсифікації цих переходів.

3. Теоретичний компонент системи підготовки визначає комплекс понять, цілей, завдань, закономірностей, функцій, складових, які характеризують сутність досліджуваного явища, будується на структурних елементах діяльності вчителя початкових класів (мотиваційному, змістовому, компетентнісному і рефлексивному) і набуває багатоаспектного й інтегративного характеру готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

4. Методичний компонент реалізується в лоні педагогічних умов формування готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня й характеризується структурно-функціональною взаємодією основних компонентів підготовки (цільового, змістового, процесуального, результативного), етапів (підготовчого та основного), критеріїв і показників визначення рівнів сформованості готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, з урахуванням можливостей розвитку й удосконалення цих рівнів, залучення майбутніх учителів до квазіпрофесійної діяльності на основі проектно-симулятивної методики навчання. Цей компонент враховує визначення критеріїв та показників готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, інтегрованих в методику організації навчальної діяльності студентів, і базується на таких складових змісту підготовки: гносеологічно-аксіологічної підготовки, операційно-технологічна діяльність, оцінно-рефлексивна діяльність, що впливають на розвиток професійно-смыслового потенціалу майбутнього вчителя.

5. Оцінювання ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії характеризується системністю, цілеспрямованістю, мірою досягнення мети і вирішення завдань, здійснюється на основі використання засобів діагностики та виражається рівнем сформованості готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

6. Реалізація концептуальних положень дає змогу характеризувати підготовку майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня як системний, неперервний, багатокомпонентний феномен, цілісний, спеціально організований процес, побудований з урахуванням специфіки організації педагогічної взаємодії у

навчально-виховному середовищі школи першого ступеня й експериментально перевіреної методики підготовки, адаптованої до реальних умов професійного навчання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Провідна ідея дослідження, основні положення концепції зосереджені в **загальній гіпотезі** про те, що педагогічна система підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня як синтез теоретико-методологічних положень та методичних комплексів здатна забезпечити готовність майбутніх учителів до ефективної педагогічної взаємодії в умовах навчально-виховного середовища школи першого ступеня.

Загальна гіпотеза конкретизована у низці **часткових гіпотез**, зміст яких полягає в тому, що досягнення високого рівня сформованості готовності майбутнього вчителя до реалізації педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня можливе, якщо:

— формування готовності здійснюватиметься з урахуванням методологічних підходів (системного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного) до розв'язання проблеми дослідження та спеціально розробленої концепції підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— забезпечувати єдність теоретичного, практичного, методичного й технологічного компонентів системи підготовки та проектування їх з урахуванням моделі вчителя початкових класів, готового до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— процес формування готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня здійснювати з урахуванням психолого-педагогічних та дидактичних особливостей організації навчально-виховного середовища школи першого ступеня;

— реалізувати систему підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня через управління, діагностику й оцінювання процесу навчання студентів, корекцію та вдосконалення рівня сформованості готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Методологічною основою дослідження є провідні положення теорії пізнання та її основні принципи (історизму, системності, діалектичності, об'єктивності, взаємозумовленості); ідеї провідних морально-етичних теорій, концептуальні психолого-педагогічні ідеї щодо взаємодії як своєрідної системи цілеспрямованого, безконфліктного спілкування, поведінки й діяльності; теоретичні уявлення про організацію освітнього процесу; ідеї продуктивного навчання в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників; ідеї

культурологічного, особистісно- діяльнісного, суб'єктивного підходів у навчанні; концепція цілісного системного аналізу функціонування педагогічної системи; наукові дослідження щодо проблеми педагогічної підтримки суб'єктів освітнього процесу.

Теоретичну основу дослідження становлять: висновки та положення з філософії неперервної професійної освіти (В.Андрущенко, П.Антонюк, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай, Л.Мищик, Н.Ничкало, П.Саух та ін.); історії розвитку полікультурної освіти в Україні (В.Болгаріна, А.Вихрущ, Л.Вовк, С.Мельничук, Б.Ступарик, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін.); компаративістської педагогіки (Н.Абашкіна, Н.Лавриченко, О.Локшина, О.Матвієнко, О.Овчарук, Л.Пуховська, А.Сбруєва та ін.); комунікативної філософії (Р.Арцишевський, М.Корнеєв, О.Колесніков та ін.); психологічні теорії щодо спілкування як специфічної форми взаємодії суб'єктів, його структури та функцій (Б.Ломов, М.Обозов, Б.Паригін та ін.); психологічні концепції педагогічної взаємодії в умовах навчально-виховного процесу (В.Бондар, А.Золотнякова, В.Кан-Калик, О.Киричук, О.Леонт'єв, В.Рижов та ін.); наукові дослідження з проблем педагогічної діяльності, структури педагогічних умінь, сутності педагогічної майстерності, її складників та умов формування (Н.Кузьміна, І.Зязюн, О.Мороз, О.Сластьонін, Л.Спірін та ін.); психолого-педагогічні теорії особистості та її розвитку в процесі діяльності (Б.Анан'єв, Л.Виготський, Г.Костюк, Н.Тализіна, Б.Теплов та ін.); дослідження, присвячені самодетермінації, самоактуалізації особистості як активного суб'єкта поведінки, творця власного життя (А.Петровський, О.Леонт'єв, Р.Роменець, В.Татенко, А.Маслоу, К.Роджерс, Е.Фром та ін.); ідеї особистісного зростання людини в процесі комунікативної взаємодії (Л.Виготський, Є.Ільєнков, Г.Костюк, О.Леонт'єв, М.Лісіна, С.Рубінштейн та ін.); ідеї особистісно зорієнтованого підходу у вихованні (І.Бех, Є.Бондаревська, О.Крюков, О.Подмазін, В.Серіков, І.Якиманська та ін.); розробка загальних закономірностей розвитку особистості під впливом соціального середовища і виховання (О.Асмолов, І.Бех, Л.Виготський, П.Гальперін, О.Леонт'єв, С.Рубінштейн, Д.Фельдштейн та ін.).

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових **методів**, зокрема: *теоретичні*: аналіз і синтез, абстрагування й ідеалізація, індукція і дедукція, аналогія, порівняння, зіставлення (для вивчення літературних джерел, нормативних документів, теоретичного узагальнення основних підходів до розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи); термінологічний аналіз (для визначення і конкретизації базових понять дослідження); моделювання (для розробки концептуальної моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної

взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня); прогностичний аналіз (для виявлення перспектив розвитку педагогічної освіти, визначення перспективних моделей її подальшого розвитку); метод конкретизації й систематизації теоретичних знань у процесі вирішення завдань дослідження; *емпіричні*: спостереження – для вивчення стану проблеми в педагогічній теорії і практиці; вивчення і узагальнення досвіду педагогічної діяльності у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; анкетування вчителів (з метою виявлення показників рівня готовності і компетентності в досліджуваній сфері, а також майбутніх учителів щодо задоволення обраною педагогічною професією, усвідомлення цілей педагогічної діяльності у сфері педагогічної взаємодії); метод полярних профілів (для вивчення мотивації педагогічної професії та набуття педагогічного досвіду); рангові шкали (для виявлення рівня сформованості знань, умінь, морально-етичних якостей майбутніх педагогів у сфері педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі); стандартизовані методики (для виявлення рівня сформованості толерантності та емпатії); діагностичні методики (для виявлення рівня готовності до визначеного виду діяльності); педагогічний експеримент та його види: констатувальний, формувальний (для виявлення потенційних можливостей розвитку професіоналізму та перевірки ефективності розробленої системи професійної підготовки майбутніх учителів у досліджуваній сфері); *статистичні методи* для обробки експериментальних даних та їх відображення в графічних та табличних формах.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

— *науково обґрунтовано* навчально-методичну систему підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; визначено та аргументовано компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— *уточнено* трактування таких понять дослідження, як «взаємодія», «педагогічна взаємодія», «навчально-виховне середовище школи першого ступеня», «педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня», «готовність майбутніх учителів школи першого ступеня до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня»;

— *подальшого розвитку* дістала методика професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії, *доповнено* зміст їх підготовки до здійснення педагогічної взаємодії у навчально-

виховному середовищі школи першого ступеня; *визначено* організаційно-педагогічні умови, що сприяють підвищенню якості готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

— теоретично обґрунтовано й охарактеризовано методологічні основи побудови навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі, які забезпечують його спрямованість на підготовку студентів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (системний, особистісно-орієнтований, діяльнісно-орієнтований);

— виявлено та систематизовано основні поліфункціональні можливості педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— визначено специфіку навчання майбутніх учителів на різних етапах (мотиваційно-пізнавальний, операційно-технологічний, рефлексивний, ціннісно-коригувальний) підготовки до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— схарактеризовано особливості застосування змісту професійної підготовки майбутніх вчителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (гносеологічно-аксіологічна підготовка, операційно-технологічна діяльність, оцінно-рефлексивні процедури, розвиток професійно-смыслового потенціалу майбутнього вчителя).

Практичне значення отриманих результатів:

— розроблено модель підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, яка має три блоки: цільовий, процесуальний і результативний. Взаємодія цих блоків у загальному навчально-виховному процесі педагогічного вищого навчального закладу забезпечить постійний, цілеспрямований і послідовний вплив на формування готовності студентів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня;

— розроблено науково обґрунтовані рекомендації для викладачів та студентів педагогічних вищих навчальних закладів; підготовлено та впроваджено відповідні навчально-методичні посібники: «Виховання молодших школярів: теорія і технологія», «Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання», «Метод конкретних педагогічних ситуацій», «Практикум з курсу «Теорія виховання» та низку методичних посібників, словників, зошитів з контролю знань, зокрема «Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі», «Термінологічний посібник з курсу

«Теорія виховання», Робочий зошит з контролю знань з курсу «Теорія виховання»; розроблено і впроваджено методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії; розроблено програми та змісту спецкурсу «Практикум із особистісного та професійного саморозвитку майбутнього вихователя», спецкурсу для магістрів «Методика викладання курсу «Педагогіка».

Результати роботи впроваджено в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/694 від 30.03.10), Київський гуманітарний інститут (довідка № 151 від 21 грудня 2009 р.), Слов'янському державному педагогічному університеті (довідка № 68-09-230 від 27.10.09), Уманському державному педагогічному університеті імені П.Тичини (довідка № 394/01 від 15.03.10 р.), Глухівському державному педагогічному університеті (довідка № 143 від 26.01.10 р.).

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, а також під час викладання курсів «Вступ до спеціальності», «Теорія та технологія виховання», «Методика викладання курсу «Педагогіка» та інших дисциплін, у науково-дослідній роботі студентів, магістрів, аспірантів та в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Особистий внесок здобувача. Усі представлені у дисертації наукові результати отримані автором самостійно. У колективній монографії «Гуманізація процесу навчання в школі» автору належить розділ V, п. 5.3. – «Вихованість – інтегральний показник результативності гуманізованого навчально-виховного процесу»; у колективному підручнику «Педагогіка вищої школи» автору належить підрозділ 4.2.3. «Здійснення системного підходу до організації студентського гурту».

Вірогідність результатів дослідження забезпечується: науковим, методологічно обґрунтованим підходом до вивчення досліджуваної проблеми; реалізацією комплексу взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних методів дослідження, адекватних його об'єкту і предмету, меті і завданням; об'єктивністю критеріїв та показників дослідження; репрезентативністю вибірки; кількісним і якісним аналізом експериментальних даних і реальними позитивними результатами в підготовці майбутніх учителів до педагогічної взаємодії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на наукових конференціях. Міжнародних: «Викладач і студент у системі вищої освіти: проблеми діалогу, співпраці, взаємодії» (м. Львів, 2003), «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти» (м. Київ, 2004), «60-річчя визволення України від фашистських загарбників: внесок

українського народу в перемогу над фашизмом у роки Другої світової війни» (м. Київ, 2004), «Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи України щодо Болонського процесу» (м. Дрогобич, 2006), «Особистісно зорієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (м. Тернопіль, 2006), «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти» (м. Київ, 2007-2008), «Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методичної підготовки вчителя початкових класів» (м. Дрогобич, 2009). Всеукраїнських: «Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти» (м. Київ, 2001), «Професіоналізм учителя початкових класів» (м. Ялта, 2002), «Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Глухів, 2005), «Реалізація компетентнісного підходу в педагогічній освіті як однієї з вимог входження в європейський освітній простір» (м. Глухів, 2006), «Магістратура на сучасному етапі розвитку освіти в Україні» (м. Київ, 2006), «Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці» (м. Черкаси, 2006), «Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті моніторингу якості освіти» (м. Переяслав-Хмельницький, 2006), «Реалізація нових технологій навчання, виховання та розвитку молодших школярів у творчому досвіді учителів початкових класів» (м. Глухів, 2007), «Сучасний стан та тенденції розвитку початкової освіти в Україні» (м. Слов'янськ, 2009), «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (м. Київ, 2009). Апробація результатів дослідження здійснювалась також на науково-практичному семінарі ВНЗ «Особливості впровадження Державного стандарту в практику підготовки фахівців початкової освіти» (м. Київ, 2005).

Публікації: основні результати дисертаційного дослідження викладено у 50 публікаціях. Серед них: 2 монографії, 4 навчальні посібники з грифом МОН України (2 – одноосібних, 2 – у співавторстві), 8 навчально-методичних посібників, 26 статей у наукових фахових виданнях, 10 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності» (13.00.01 – теорія та історія педагогіки) захищена у 1999 році у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова. Матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (601 найменування, з них 23 – іноземними мовами), додатків. Дисертація містить

38 таблиць та 13 рисунків. Загальний обсяг дисертації 496 сторінок, основний текст викладено на 377 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі визначено актуальність обраної теми; сформульовано проблему, гіпотезу, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, представлено методи дослідження, його методологічні і теоретичні засади; виокремлено етапи та експериментальну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, особистий внесок здобувача, сформульовано концепцію дослідження, основні положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію та впровадження; обґрунтовано вірогідність наукових положень, одержаних результатів і висновків дисертаційної роботи.

У першому розділі «Педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня як соціально-педагогічна проблема» розглядаються теоретичні основи дослідження проблеми взаємодії у філософсько-науковому вимірі; аналізуються тенденції сучасної педагогічної діяльності вчителя школи першого ступеня; обґрунтовуються базові поняття дослідження: «взаємодія», «педагогічна взаємодія».

Особливу увагу приділено категорії «взаємодія» та аналізу її сутнісних ознак у системі філософських, психолого-педагогічних понять: наочність існування суб'єктів, двобічність зв'язків взаємопереходу суб'єкта в об'єкт і навпаки, закономірність зв'язків на рівні сутності, внутрішню активність суб'єктів тощо. Категорію «взаємодії» представлено як вид стосунків або взаємин, інтегруючий чинник, методологічний принцип пізнання природи, людей і форму руху будь-якої системи.

Ретроспективний аналіз стану розробленої проблеми педагогічної взаємодії у вітчизняній і зарубіжній науці засвідчив, що дослідники розглядали тільки окремі складові цього феномену. Зокрема, просвітителі епохи Відродження (І.Гербарт, Ф.Дістервег, Я.Коменський, Дж.Локк, Й.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо та ін.) наголошували на гуманістичні взаємини вчителя та учня на основі суб'єкт-суб'єктного спілкування. Представники гуманістичної школи (М.Фонтін, А.Комбс, Дж.Холт, Д.Маєрс, К.Роджерс, А.Маслоу та ін.) виступали за посилення тенденції максимальної уваги до людини, її інтелектуальної й емоційної сфер. У вітчизняній педагогічній науці проблемі педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня присвячені роботи педагогів минулого Б.Грінченка, М.Драгоманова, О.Духновича, А.Макаренка, І.Огієнка, С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського, Я.Чепіги та ін. У працях цих учених передусім звертається увага на педагогічну професію як на «місію», що

вимагає любові і гуманного ставлення до дітей. Педагогічні ідеї та погляди на особистість вчителя стали базою для сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових концепцій з проблем підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи (Ш.Амонашвілі, І.Бех, А.Бойко, В.Бондар, Є.Бондаревська, Л.Вовк, О.Газман, Н.Гузій, П.Гусак, М.Євтух, І.Зязюн, О.Киричук, І.Колесникова, В.Кузь, Л.Левшин, Л.Новікова, В.Паламарчук, Д.Пащенко, О.Савченко, В.Серіков, О.Сухомлинська, І.Якиманська та ін.).

Аналіз наукових визначень засвідчує, що педагогічну взаємодію неправомірно ототожнюють з «педагогічним спілкуванням», адже кожна із цих категорій має певну функціональну самостійність і ми розглядаємо педагогічне спілкування як форму педагогічної взаємодії. Визначення поняття як доцільний контакт педагога і вихованця відповідає більшою мірою визначенню міжособистісної взаємодії, не висвітлюючи особливостей саме педагогічної взаємодії. У визначеннях педагогічної взаємодії як сукупності педагогічних ситуацій, на наш погляд, враховується лише діяльнісний компонент педагогічної взаємодії. Розглядаючи педагогічну взаємодію як взаємну активність вихователів і вихованців, її ототожнюють з педагогічною співпрацею, педагогічним партнерством і зводять суто до взаємної активності вихователів і вихованців. Зведення педагогічної взаємодії тільки до взаємин між сторонами заперечує предметно-діяльнісний аспект, відтак, на нашу думку, є однобічним. У проведеному порівняльно-понятійному аналізі явища педагогічної взаємодії увиразнилося її значення: воно завжди посідає або провідну, або важливу, але не підлеглу позицію в категоріальному ряду педагогіки. Це узгоджується з тезою про те, що категорія «педагогічна взаємодія» є базовою для педагогічної науки і практики. Отже, розглядаючи педагогічну взаємодію як узагальнену базову категорію педагогіки, її можна визначити як детерміновану освітню ситуацію, опосередковану соціально-психологічними процесами і зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що веде до кількісних і/або якісних змін якостей і станів цих суб'єктів і об'єктів. Сутність педагогічної взаємодії полягає в тому, що однобічний вплив змінюється взаємодією, в основі якої – спільна діяльність вчителя та учнів. Основними її параметрами є взаємини, взаємоприйняття, підтримка, довіра.

Педагогічна взаємодія як феномен зв'язку та взаємовпливів передбачає актуалізацію суб'єкт-суб'єктних стосунків, що потребує обґрунтування теоретичних засад професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

У другому розділі «Конструювання змісту підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи

першого ступеня» розроблено структуру взаємодії майбутнього вчителя; виявлено основні структурні компоненти, критерії та показники готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії; проаналізовано теоретичні концепції та підходи до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня з виділенням психологічного у теоретичному аспекті – обґрунтування умов функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; у практичному – дослідження особливостей функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: зовнішнє та внутрішнє; основні функції педагогічної взаємодії: регулятивно-практична, ціннісно-орієнтаційна, емоційна); власне педагогічного аспектів (функціональні компоненти педагогічної взаємодії: аксіологічний, етичний, гностичний, управлінський, змістовий, комунікативний, перцептивний, організаторський, творчо-конструктивний, проєктивний).

Новий спосіб теоретичної концептуалізації і практичної організації педагогічного процесу на основі цінностей рівноправного діалогу дав змогу розробити структуру взаємодії майбутнього вчителя, яка вміщує чотири сфери дії: ділового спілкування, діяльнісну, сферу стосунків, когнітивно-ціннісну.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про активізацію інтересу вітчизняних дослідників щодо проблеми формування готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. Однак поки що не існує єдиного підходу до визначення поняття «готовність до педагогічної взаємодії». Науковці обґрунтовують поняття «готовність до педагогічної взаємодії» як фундаментальну, цілісну, інтегративну властивість особистості, в якій виражено в єдності мотиваційні та процесуальні компоненти регуляції діяльності й поведінки вчителя-вихователя (М.Вієвська); як складне інтегральне утворення, багатовимірну систему, що включає мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінювальний компоненти (Л.Кондрашова та ін.).

З урахуванням наявних підходів щодо трактування означеного феномена нами обґрунтовано поняття «готовність майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії». Готовність є інтегративним особистісним новоутворенням, що формується на підставі теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвого досвіду. Вивчення сутності й змісту готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі дало нам змогу вирізнити структурні компоненти готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: *ціннісно-мотиваційний*

компонент визначає сформованість ціннісних орієнтацій майбутніх учителів до впровадження педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; мотиваційне ставлення до значущості опанування основ педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; мотиваційну спрямованість на забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; *змістово-процесуальний компонент* визначає рівень опанування майбутніми вчителями системними знаннями про зміст, специфіку та функції педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; рівень оволодіння майбутніми вчителями системними знаннями про психофізіологічні та вікові особливості молодших школярів, психологічні закономірності навчання, виховання та розвитку школярів, теоретичні основи педагогіки та психології; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного мислення, свідомості; *дієво-операційний компонент* визначає готовність майбутніх учителів школи першого ступеня до реалізації ціннісно-орієнтаційної та соціально-виховної функції; спрямованість майбутніх учителів на забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; сформованість у майбутніх учителів педагогічної вправності, розвиненість педагогічної креативності.

Отже, готовність до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня – це сукупність особистісних, психологічних, професійних особливостей майбутнього вчителя, що охоплюють ціннісно-мотиваційну, змістово-процесуальну та дієво-операційну сфери педагогічної діяльності, яка дає йому змогу успішно реалізовувати педагогічну взаємодію у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

У третьому розділі «Теорія і сучасна практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня» з'ясовано стан теоретичної і практичної розробки проблеми, визначено ті аспекти, які є особливо актуальними і потребують наукового опрацювання.

Науковий аналіз проблеми засвідчив, що в педагогічній науці та практиці вищої школи велика увага приділялася вивченню методологічних, теоретичних, методичних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії детермінована взаємозв'язком і взаємозумовленістю загального, особливого й одиничного. Як загальне – вона є складовою неперервної педагогічної освіти і передбачає врахування світових глобалізаційних тенденцій. Як особливе – виокремлює специфіку

педагогічної взаємодії; як одиничне – досліджує педагогічну взаємодію у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Професійна підготовка у вітчизняній педагогічній літературі розглядалася за такими напрямками: сутність і компонентний склад підготовки; її організаційні форми і види; основні підходи до проблеми. Проведене дослідження дало змогу виявити сутність професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії та визначити її тенденції у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії і практиці.

Науково-практичні знахідки вітчизняних дослідників, ретроспективний аналіз професійної підготовки майбутнього вчителя дозволили значно звузити коло нашого пошуку і дали підставу зробити висновок, що підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня має спрямовуватися на: систематизацію професійно важливих знань про сутність та зміст педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; формування необхідних професійних умінь та навичок для забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; розвиток професійних здібностей; зміну, формування, посилення професійних установок особистості майбутнього вчителя (цільових, змістових, операційних); стимулювання творчості, інноваційної діяльності, мотивація подальшого професійного вдосконалення.

Вивчення наявних у педагогічній теорії та практиці надбань дало змогу розробити модель підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (рис. 1). Метою створення такої моделі є формування готовності у майбутніх учителів до педагогічній взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Розроблена модель ґрунтується на діалектиці співвідношення загального, особливого та одиничного.

Модель підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня має три блоки: цільовий, процесуальний і результативний. Взаємодія цих блоків у загальному навчально-виховному процесі педагогічного вищого навчального закладу забезпечить постійний, цілеспрямований і послідовний вплив на студентів різноманітних взаємопов'язаних, взаємодоповнювальних форм, методів і прийомів роботи. Поетапна підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії – це цілісний педагогічний процес, який передбачає поступове ускладнення видів діяльності під час акцентування уваги на формуванні певного компонента, забезпечує інтенсифікацію методів і прийомів підготовки.

Важливими компонентами системи підготовки майбутніх учителів до

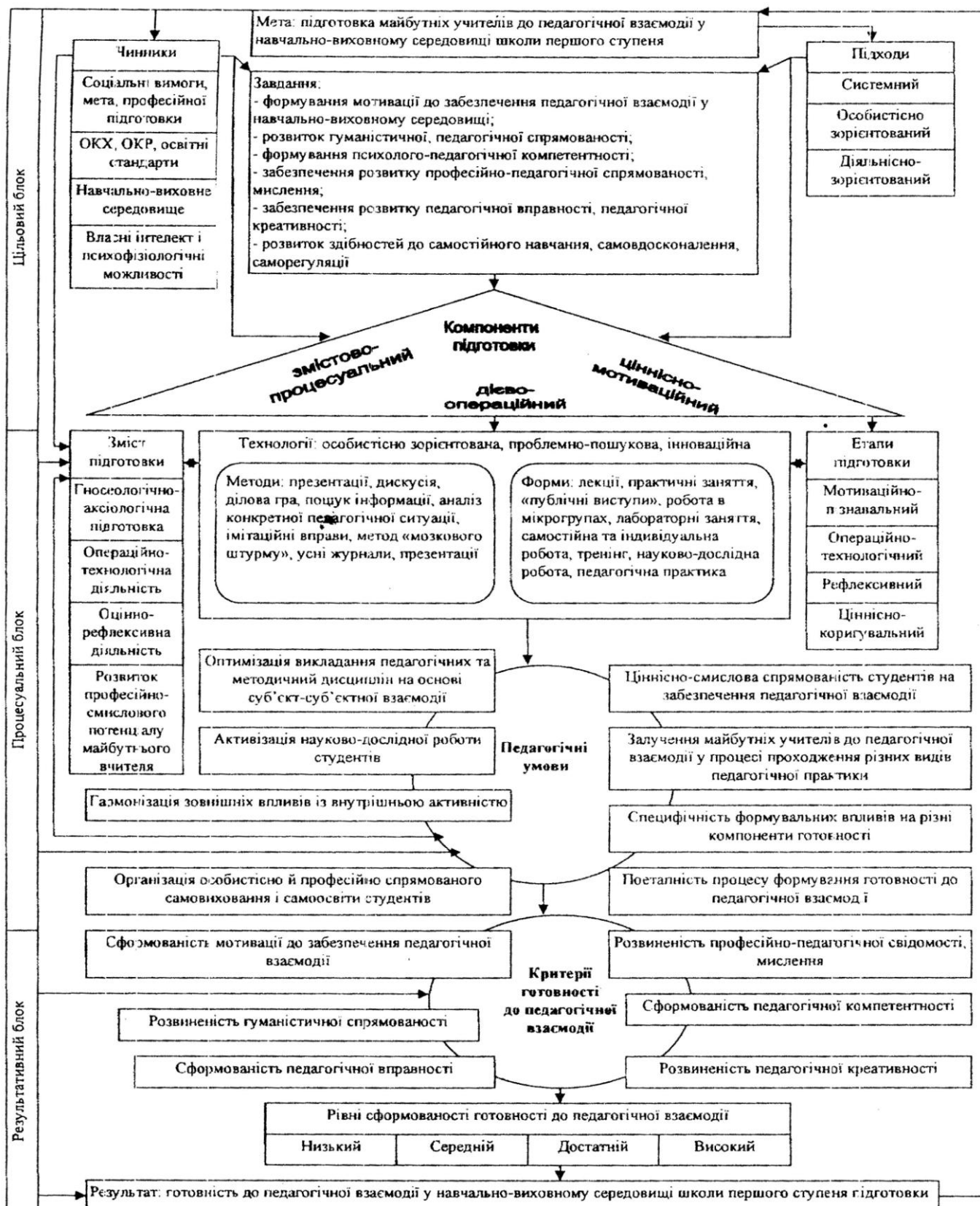

Рис 1. Модель підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня

педагогічної взаємодії є: мета і завдання цього процесу; методологічні засади (підходи) побудови навчального процесу у вищій педагогічній школі, які забезпечують його спрямованість на формування готовності майбутніх

учителів до педагогічної взаємодії (системний, діяльнісно-зорієнтований, особистісно зорієнтований); структурні компоненти підготовки: ціннісно-мотиваційний, змістово-процесуальний, дієво-операційний; зміст підготовки: гносеологічно-аксіологічна підготовка, професійно зорієнтована творча діяльність, операційно-технологічна діяльність, оцінно-рефлексивна діяльність, розвиток професійно-смыслового потенціалу майбутнього вчителя; технологія підготовки (особистісно зорієнтована), підгрунття якої становлять інноваційні методи і форми навчання; педагогічні умови й етапи підготовки (мотиваційно-пізнавальний, операційно-технологічний, рефлексивний, ціннісно-коригувальний); критерії готовності до педагогічної взаємодії (сформованість мотивації до забезпечення педагогічної взаємодії; розвиненість гуманістичної спрямованості; розвиненість професійно-педагогічної свідомості, мислення; сформованість педагогічних знань; розвиненість педагогічної креативності; сформованість педагогічної вправності); рівні готовності: низький, середній, достатній, високий; результат підготовки: готовність до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (професійні та особистісні якості, знання, вміння, навички, досвід).

У четвертому розділі «Експериментальна перевірка ефективності моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня» розкрито особливості покомпонентної організації запропонованої системи професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Результати пошуку слугували підгрунттям удосконалення змісту, форм та методів підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. У відповідності до гіпотези та згідно з виявленими в результаті теоретичного аналізу літератури і констатувального етапу дослідження сутністю та особливостями підготовки студентів до педагогічної взаємодії обґрунтовано модель формування готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії (рис. 2).

Програма формування готовності до педагогічної взаємодії включала чотири етапи: I етап – мотиваційно-пізнавальний (I курс). Завданням цього етапу було ініціювати бажання студентів здобути необхідні знання та навички з метою успішного здійснення педагогічної взаємодії. У першокурсників формували знання про виникнення і становлення професії вчителя, гуманістичну сутність педагогічної діяльності, її функції, види та мотивацію. З метою посилення інтересу до навчальної інформації застосовували передовий педагогічний досвід, ідеї педагогіки співробітництва. Викладачі урізноманітнювали читання лекцій, застосовуючи композиційну побудову лекцій (чи їх фрагментів) у вигляді педагогічних задач, що вимагали

розв'язання.

II етап – операційно-технологічний (II-III курси). На цьому етапі основним завданням було збагачення педагогічних знань та вмінь студентів для формування дієво-операційної готовності майбутніх учителів до забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Формування ціннісно-мотиваційної та змістово-процесуальної готовності майбутніх учителів до забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня на цьому етапі здійснювалося в процесі навчально-пізнавальної (лекції, семінарські, практичні заняття) та навчально-практичної діяльності (педагогічна практика). Важливу роль при цьому відіграло розв'язання педагогічних задач, що попереджало виникнення труднощів та можливу втрату через це інтересу до педагогічної взаємодії під час практики у школі.

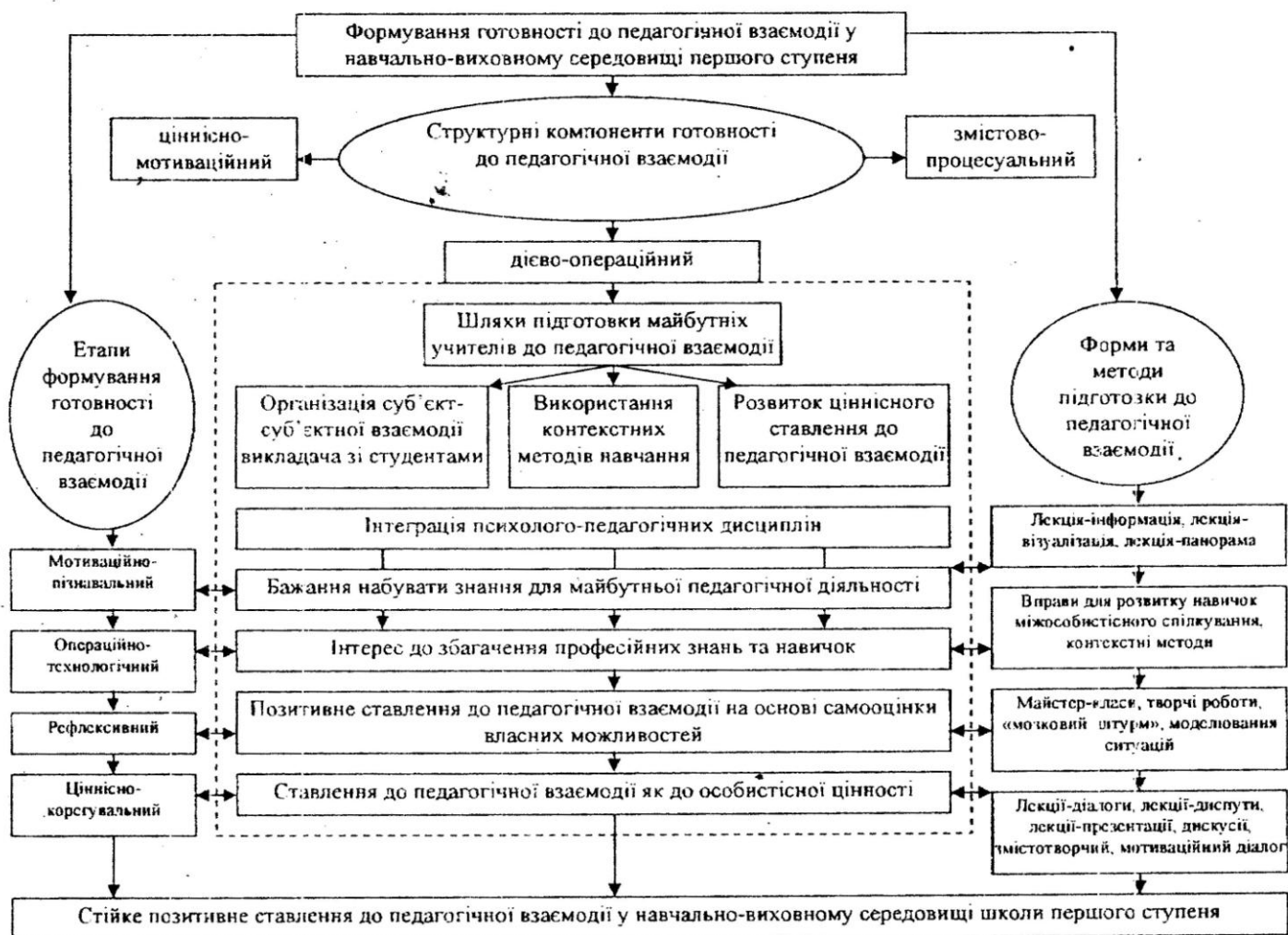

Рис. 2. Модель формування готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії

III етап — рефлексивний (IV курс). Студенти IV курсу продовжують вивчати методики та основи педагогічної майстерності. Майбутніми учителями уже нагромаджено певний рівень теоретичних знань та практичних умінь про специфіку педагогічної взаємодії, а також деякий

досвід власної вчительської діяльності під час педагогічної практики. На цьому етапі відбувається аналіз набутого на попередніх етапах професійної підготовки пізнавального та практичного досвіду, забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Як і на попередньому етапі, так і зі студентами IV курсу для формування готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня дієвими виявилися контекстні методи роботи у малих групах, моделювання ситуацій, що стимулюють рефлексивну активність, "мозкового штурму", що передбачає виявлення ідей для обговорення в дискусії.

Не менш значний ефект мали рольові ігри, що передбачали наявність різноманітних ролей і багатьох шляхів визначення педагогічних завдань, самостійності в ігровій поведінці, створення певного ігрового простору. Актуалізації рефлексивних здібностей студентів сприяла невимушена організація партнерських взаємин, емоційно привабливі рольові позиції, розроблення варіантів розвитку подій, обговорення результатів. Зміна ігрової та неігрової поведінки закріплювала здатність до рефлексії.

IV етап – ціннісно-коригувальний (V курс). Завершальний етап навчання у ВНЗ. На цьому етапі підготовки до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня значна роль відводилась педагогічній практиці, оскільки студенти заглиблюються в природні умови роботи навчального закладу в цілому. Формування у студентів готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня передбачає творче застосування засвоєних ними знань на практиці, вирішення конкретних педагогічних завдань. Виконання завдань дослідницького характеру на практиці було спрямоване на оволодіння студентами вміннями і навичками формувати науково-практичну проблему, обґрунтувати її актуальність, визначити мету, завдання й шляхи її вивчення; збирати необхідну інформацію, застосовувати комплекс методів науково-педагогічного дослідження; аналізувати отримані дані, порівняти їх з теоретичними положеннями, зробити висновки; письмово викласти та оформити результати дослідження.

Доцільним виявився метод оцінювання студентами наукових доробків студентів і викладачів, участь у роботі науково-дослідних лабораторій, розширення практики виступів перед аудиторією. З метою подальшого розвитку комунікативних умінь студентів ми широко використовували дискусії. З метою стимулювання пізнавальної активності студентів та актуалізації педагогічної рефлексії було застосовано технологію розвитку критичного мислення. Для розвитку критичного мислення були забезпечені активність учасників; усвідомлення ними цінності кожної особистості;

організація роботи в групах; розвиток навичок культури спілкування; застосування різноманітних інструментів самоосвіти особистості; наближення змісту навчального процесу до реальних життєвих ситуацій. Застосовуючи технології розвитку критичного мислення, ми створювали спеціальні умови для стимуляції пізнавального інтересу учасників, їх прагнення висловити свою точку зору, спілкуватися.

Аналіз результатів формувального експерименту показав, що під впливом експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня сформувалася підкріплена позитивною мотивацією система знань, умінь та навичок, необхідних для організації й проведення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Порівняльний аналіз результатів початкового та підсумкового зрізів змістово-процесуального компонента готовності студентів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня свідчить, що підготовка студентів експериментальної групи за запропонованою методикою виявилася результативнішою на відміну від студентів контрольної групи. Так, кількість студентів у контрольній групі, сформованість знань у яких відповідала низькому рівню, зменшилася від 43,2% до 8,1%, що становить 35,1%, тоді як у студентів експериментальної групи ці зміни були суттєвішими: від 37,5% до 1,2%. Під впливом експериментального навчання за запропонованою методикою частина студентів експериментальної групи, педагогічні знання яких досягли достатнього рівня, збільшилася на 35% (з 10,0% до 45,5%) та високого рівня – на 40% (з 3,75% до 43,75%). Водночас навчання студентів за традиційною методикою показало такі зміни: достатній рівень збільшився на 10,7% (від 13,6% до 24,3%), високий рівень – на 13,5%.

За критерієм сформованості педагогічної вправності, показниками якої став рівень сформованості педагогічних умінь у формувальному експерименті, визначали рівень сформованості у майбутніх учителів дієво-операційного компонента готовності. За отриманими даними обчислено середнє значення коефіцієнта сформованості у студентів контрольної та експериментальної груп дієво-операційного компонента готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Так, для студентів контрольної групи він дорівнював 0,533, а для студентів експериментальної групи – 0,801.

Емпіричні значення критерію t -Стюдента для експериментальної та контрольної групи такі: $te = 8,12$; $df = 152$.

Оскільки критичне значення (2,609) менше за емпіричне (8,12), нульова гіпотеза про рівень середніх значень відхиляється, можемо зробити висновок,

що рівень дієво-операційного компонента готовності студентів експериментальної групи достовірно вищий, ніж у студентів контрольної групи.

За отриманими даними обчислено середнє значення коефіцієнта сформованості у студентів контрольної та експериментальної груп ціннісно-мотиваційного компонента готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Отримані результати засвідчили, що мотиваційний компонент готовності у студентів експериментальної групи збільшився на 0,021 порівняно із середнім значенням підсумкового зрізу, тоді як у студентів контрольної групи цей показник залишився майже без змін (збільшився на 0,007).

Порівняльний аналіз результатів остаточних зрізів сформованості ціннісно-мотиваційного, змістово-процесуального та дієво-операційного компонентів готовності у студентів експериментальної та контрольної груп, представлений у стовпчикових діаграмах на рис. 3, 4, 5, переконливо свідчить, що готовність студентів експериментальних груп до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня у процесі експериментального навчання їх за розробленою моделлю підготовки є сталою професійною якістю, яка сприятиме успішному здійсненню досліджуваної діяльності в майбутньому.

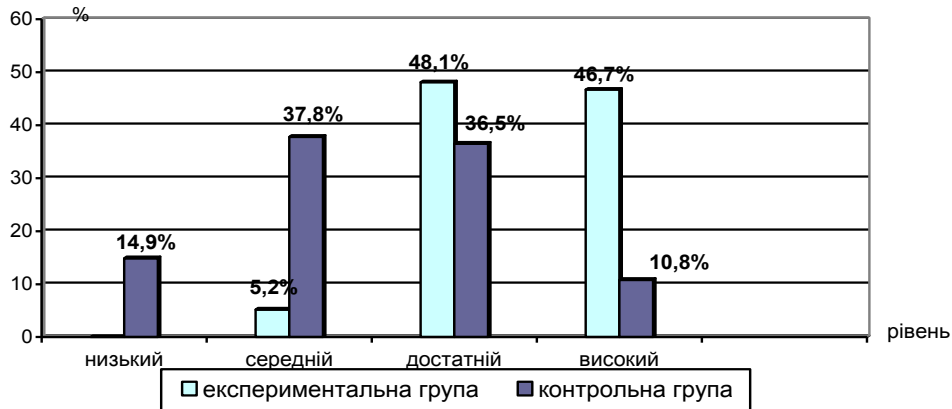

Рис. 3. Рівні сформованості ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів до педагогічної взаємодії за результатами остаточного зрізу

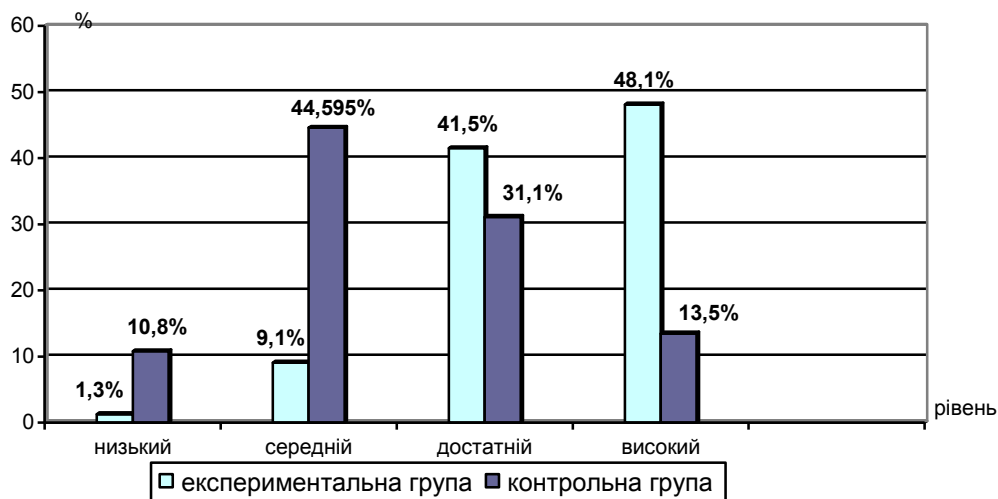

Рис. 4. Рівні сформованості змістово-процесуального компонента готовності студентів до педагогічної взаємодії за результатами остаточного зрізу

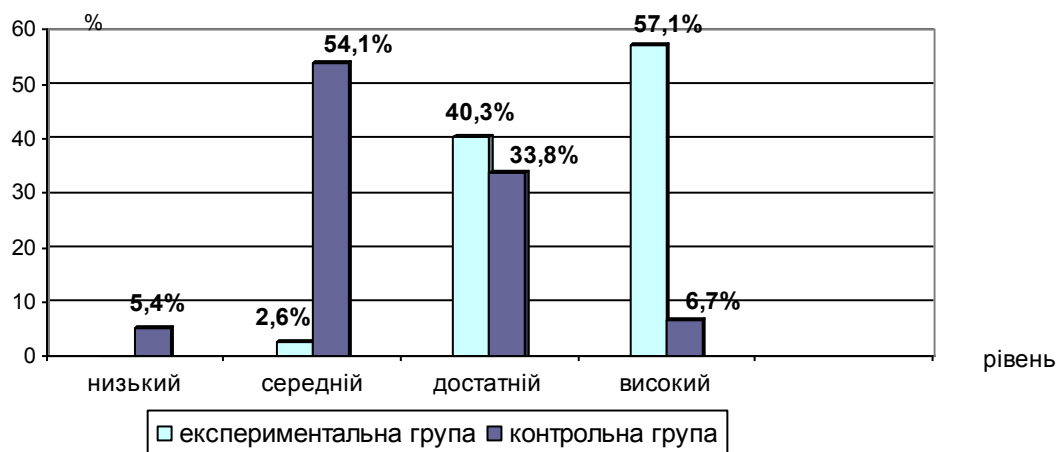

Рис. 5. Рівні сформованості дієво-операційного компонента готовності студентів до педагогічної взаємодії за результатами остаточного зрізу

Таким чином, на підставі аналізу результатів формувального експерименту нами зроблено висновок, що під впливом проведеної дослідно-експериментальної роботи у студентів експериментальних груп сформувалася підкріплена позитивною мотивацією система знань, умінь та навичок, необхідних для організації та проведення педагогічної взаємодії, що може успішно функціонувати в реальних умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

ВИСНОВКИ

1. Незважаючи на світовий досвід розвитку педагогічної освіти, саме професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня не набула цілісного, системного висвітлення. Актуальність та перспективність цієї проблеми зумовлена такими чинниками: зміна цілей освіти спричинює її

зосередженість на потребах особистості, її актуального розвитку і життєвих перспективах; результатом особистісно-орієнтованої початкової освіти є особистість дитини з розвинутим почуттям гідності, самоповаги, розуміння основних цінностей людських стосунків, бажанням і вмінням самостійно вчитися; практичне втілення ідей особистісно зорієнтованої освіти зумовлює її варіативність, яка на сьогодні є найсуттєвішою характеристикою шкільного простору держави; в сучасних умовах модернізації педагогічної освіти необхідно посилити її практичну спрямованість, надати цьому процесу системний і цілісний характер, домогтися гармонізації особистісної і професійної складових підготовки майбутніх учителів.

2. На основі теоретико-методологічного аналізу класифіковано ряд поняттєвих рівнів: дефініції проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, що базуються на визначених сучасних підходах; дефініції, що визначають категорію «взаємодія»: «педагогічна взаємодія», «педагогічна взаємодія у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня»; дефініції, що характеризують такі поняття як «середовище», «навчально-виховне середовище», «навчально-виховне середовище школи першого ступеня»; дефініції професійного спрямування: «професійно-педагогічна підготовка», «готовність до професійно-педагогічної діяльності», «готовність до педагогічної взаємодії».

З урахуванням концептуальності критеріїв (об'єктивності, цілісності, однозначності, перспективності) обґрунтовано базове поняття «професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня» як складну поліфункціональну відкриту педагогічну систему, спрямовану на формування особистості фахівця (його знань, умінь, навичок, особистісних якостей), здатного працювати в школі першого ступеня та підготовленого до професійної діяльності на засадах педагогічної взаємодії.

Категорію «взаємодія» розглянуто в системі філософських та психолого-педагогічних понять, що дало змогу обґрунтувати її базові характеристики (одночасність існування суб'єктів, двобічність зв'язків, взаємоперехід суб'єкта в об'єкт і навпаки, взаємозумовленість зміни стану сторін, внутрішню активність суб'єктів).

Розроблено структуру педагогічної взаємодії майбутнього вчителя, яку представлено у вигляді ряду сфер (спілкувальній, діяльнісній, сфери відносин, когнітивно-ціннісній). Проаналізовано теоретичні концепції та підходи до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня з виділенням філософського (у теоретичному плані – обґрунтування сутності

педагогічної взаємодії; у практичному – дослідження потреб, мети, мотивів, предмета, засобів, результату професійної діяльності); психологічного (вивчення професійної спрямованості); власне педагогічного аспектів (підготовка вчителя, здатного до педагогічної взаємодії).

3. Виділено та обґрунтовано компоненти критеріїв, показників та індикаторів готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. До ціннісно-мотиваційного компонента відносимо: сформованість мотивації на забезпечення педагогічної взаємодії, розвиненість гуманістичної спрямованості, показником якої є світоглядні установки, ціннісні орієнтації, педагогічні цінності. Наступним компонентом, який ми виокремлюємо у структурі готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії, є змістово-процесуальний, до складу якого включаємо сформованість педагогічної компетентності, розвиненість професійно-педагогічної свідомості та мислення. Далі у структурі готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії вирізняємо дієво-операційний компонент, складниками якого вважаємо інтегративні вміння, набуті студентами у процесі теоретичної та практичної підготовки під час опанування змісту психолого-педагогічних та фахових дисциплін, самостійної діяльності у період педагогічних практик.

4. Проблему педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня у вітчизняній, зарубіжній соціально-філософській та психолого-педагогічній літературі проаналізовано у контексті сучасних наукових теорій, які характеризують різні аспекти педагогічної взаємодії. Наголошено на провідній ролі соціальних установок, що спираються на біхевіористську і когнітивну парадигми; на положення сучасної персонології, концептуальні ідеї представників «гуманістичної психології», «теорії цінностей та ціннісних орієнтацій», різні моделі комунікації, ідеї продуктивності освітньої діяльності та педагогічної підтримки.

Професійна підготовка у вітчизняній педагогічній літературі розглядалася за такими напрямками: сутність і компонентний склад підготовки; її організаційні форми і види; основні підходи до проблеми.

Узагальнення результатів наукового пошуку дало змогу обґрунтувати наукові засади функціонування педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, розробити концептуальні положення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня в контексті сучасних наукових підходів: головна мета вищої освіти (підготовка конкурентоспроможного педагога, здатного до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня), наукова основа освітньої діяльності (структурно-системні, особистісно зорієнтовані,

професійно-орієнтовані), інноваційні технології (продуктивні, проєктивні, інформаційні), характер відносин (суб'єкт-суб'єктні стосунки), кінцевий результат (сформований рівень готовності до педагогічної взаємодії).

Обґрунтовані теоретико-методологічні засади уможливили розробку концептуальної моделі професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Зазначена модель реалізується в двох площинах: 1) структурній (мета; суб'єкти; предмет їх спільної діяльності; засоби комунікації); 2) процесуальній: ціле-мотиваційний (розвиток внутрішньої і зовнішньої мотивації; наповнення мети підготовки змістом педагогічної взаємодії: розвиток здібностей кожного суб'єкта); змістовій (зміст педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня); операційно діяльнісній (гностичні; творчо-комунікативні; проєктувальні, комунікативні, організаційні вміння; засоби, форми, методи організації педагогічної взаємодії), оцінно-результативній (внутрішній або зовнішній продукт – самостійне оволодіння шляхами наукового пошуку, набуття досвіду педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня).

Спрогнозовано результат професійно-педагогічної підготовки – сформована готовність майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, яка містить такі компоненти: змістово-процесуальний, ціннісно-мотиваційний, дієво-операційний. Виділено та схарактеризовано рівні готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (стихійна взаємодія, ситуативне сприяння, усвідомлене партнерство, потрібнісне співробітництво).

5. Реалізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня досягається через дотримання таких педагогічних умов: оптимізація викладання психолого-педагогічних, методичних дисциплін на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії; ціннісно-сміслова спрямованість студентів на забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня; активізація науково-дослідницької діяльності студентів; залучення майбутніх учителів до педагогічної взаємодії під час проходження різних видів педагогічної практики; гармонізація зовнішніх впливів із внутрішньою активністю студентів; специфічність формувальних впливів на різні компоненти готовності; організація особистісно та професійно спрямованого виховання й самоосвіти студентів у процесі залучення їх до позааудиторної роботи; поетапність процесу формування готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи

першого ступеня.

Ефективність професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня досягалася шляхом внесення у педагогічний процес ВНЗ доповнень та змін у програми і зміст психолого-педагогічних, методичних дисциплін у різні види педагогічної практики та організацію самостійної роботи студентів. Особливого значення у забезпеченні дієвості системи професійно-педагогічної освіти набуває створений комплекс науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців до педагогічної взаємодії, який становить двобічний процес, що ґрунтується на науковому (теоретичне підґрунтя навчального процесу у ВНЗ – цикл психолого-педагогічних дисциплін) та методичному (належний програмний та навчально-методичний супровід) підходах. У навчально-виховний процес впроваджено як традиційні, так й інноваційні форми, методи навчання студентів основам педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (пізнання педагогічної дійсності, проектування, професійна комунікація, самовдосконалення). Під час різних видів педагогічної практики апробовано спеціальні засоби: метод аналізу взаємодії та метод проєктів, що реалізовано через творчі майстерні. Ефективність самостійної роботи забезпечено розробкою системи ускладнених творчих завдань від адаптивного до трансформувального рівня.

Результати експерименту засвідчили ефективність розробленої моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. В експериментальних групах, порівняно з контрольними, зросли показники, що характеризують рівень усвідомленості майбутніми вчителями сутності педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, її цілей, змісту, засобів; мотиваційна сфера набула спрямування на педагогічну взаємодію. Підвищився рівень сформованості знань та рівень професійної умілості майбутніх учителів у сфері педагогічної взаємодії. Зросли показники особистісно-ціннісної сфери студентів, рівня розвитку моральних якостей (толерантність, емпатія та ін.).

Порівняльний аналіз результатів остаточних зрізів сформованості ціннісно-мотиваційного, змістово-процесуального та дієво-операційного компонентів готовності у студентів експериментальної та контрольної груп переконливо свідчить, що сформованість у студентів експериментальних груп готовності до педагогічної взаємодії під час їх експериментального навчання за розробленою методикою є сталою професійною якістю, що надасть їм змогу успішно здійснювати педагогічну взаємодію у майбутньому.

6. Під час педагогічного експерименту підтверджено доцільність таких

доповнень у змісті професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня:

— для забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня необхідно вивести розв'язання проблеми на особистісний та індивідуально-творчий рівень, в основу якого покладено ідею суб'єктного розвитку і саморозвитку особистості майбутнього вчителя. Характерною особливістю такого підходу є те, що студенти педагогічних ВНЗ орієнтуються на сприйняття знань, умінь, навичок не як готових, незмінних і абсолютних істин, а як на результат особистісного бачення педагогічного процесу;

— важливим напрямом конструювання змісту професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня є інтеграція курсів предметної, методичної, психолого-педагогічної підготовки;

— основне завдання, яке має розв'язати викладач фахових дисциплін, полягає у формуванні педагогічної позиції майбутнього вчителя – системи ціннісних орієнтацій, що зумовлюють характер його діяльності, прийнятті рішень у конкретній педагогічній ситуації, стиль педагогічної діяльності;

— теоретико-методична підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі має будуватися так, щоб студенти опанували засади педагогічної теорії в процесі спеціально організованої діяльності шляхом застосування дослідницьких методів під час розв'язання педагогічних задач і ситуацій.

Перегляд та встановлення під час експерименту нових акцентів у курсах «Вступ до спеціальності», «Історія педагогіки», «Теорія та технологія виховання», «Дидактика», «Основи педагогічної майстерності» свідчать, що коригування змісту психологічної та професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня може відбуватися не за рахунок упровадження нових спецкурсів, а шляхом акцентування уваги студентів на особливостях забезпечення педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня при вивченні найважливіших положень навчальних дисциплін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, навчальні посібники, методичні рекомендації

1. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів : [монографія] / О.В.Матвієнко. – К. : Стило, 1999. – 233 с.

2. Матвієнко О.В. Основи морального виховання молодшого школяра : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : Стилос, 1999. – 154 с.

3. Матвієнко О.В. Метод конкретних педагогічних ситуацій : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 300 с. – (гриф МОН України).

4. Матвієнко О.В. Практикум з курсу «Теорія виховання» : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : Стилос, 2001. – 256 с.

5. Гуманізація процесу навчання в школі : навч. посібник / [С.П.Бондар, Л.А.Липова, Ю.І.Мальований, О.В.Матвієнко та інші]; За заг. ред. С.П.Бондар. – К. : Стилос, 2001 / Авторським є розділ V, п. 5.3. «Вихованість – інтегральний показник результативності гуманізованого навчально-виховного процесу». – С. 239-252 (гриф МОН України).

6. Матвієнко О.В. Термінологічний посібник з курсу «Теорія виховання» : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : Стилос, 2002. – 116 с.

7. Матвієнко О.В. Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : Стилос, 2003. – 124 с.

8. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 200 с.

9. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія : навч. посібник / О.В.Матвієнко. – К. : ВД Стилос, 2006. – 543 с. – (гриф МОН України).

10. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : [монографія] / О.В.Матвієнко. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 384 с.

11. Педагогіка вищої школи / [В.П.Андрущенко, І.Д.Бех, І.С.Волощук та ін.] ; за ред. В.Г.Кремня, В.П.Андрущенка, В.І.Лугового. – К. : Педагогічна думка. – 2009 / Авторським є «Здійснення системного підходу до організації студентського гурту». – С. 185-189 (гриф МОН України).

12. Матвієнко О.В. Робочий зошит з курсу «Теорія виховання» / О.В.Матвієнко. – К. : Стилос, 2009. – 128 с.

13. Матвієнко О.В. Робочий зошит з курсу «Корекційна педагогіка» / О.В.Матвієнко. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 92 с.: іл.

14. Матвієнко О.В. Робочий зошит з навчальної дисципліни «Методика викладання курсу «Теорія виховання»» / К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 68 с.

Статті у наукових фахових виданнях

15. Матвієнко О.В. Методика вивчення готовності дитини до шкільного навчання / О.В.Матвієнко // Початкова школа. – 1999. – № 4. – С. 3-4.

16. Матвієнко О.В. Графічні засоби виявлення труднощів у спілкуванні /

О.В.Матвієнко // Початкова школа. – 1999. – № 5 (359). – С. 50-51.

17.Матвієнко О.В. Вплив суспільного середовища на моральне формування особистості / О.В.Матвієнко // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : [зб. наук. праць] / Ред. кол. Гузій Н.В. (відп. ред.) та ін. – К., НПУ, 2000. – Вип. 4. – С. 67-71.

18.Матвієнко О.В. Проблеми вихованої діяльності сучасного вчителя у контексті особистісно-орієнтованого підходу / О.В.Матвієнко // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики : [зб. наукових праць] / Ред. кол. Н.В.Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – Вип. 5. – К., НПУ, 2001. – С. 38-44.

19.Матвієнко О.В. Роль вчителя в організації особистісних взаємин в особистісно-орієнтованому навчально-виховному процесі / О.В.Матвієнко // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики : [зб. наукових праць] / Ред. кол. Н.В.Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – Вип. 6. – К., НПУ, 2001. – С. 241-246.

20.Матвієнко О.В. Моральне виховання як соціально-педагогічна проблема / Соціалізація особистості : [зб. наукових праць]. ХІУ. – К. : Логос, 2001. – С. 3-9.

21.Матвієнко О.В. Проблеми особистісно-орієнтованого навчання / О.В.Матвієнко // Соціалізація особистості : [зб. наукових праць] / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. Том ХVІІ. Вип. 2. – К. : Логос, 2002. – С. 144-150.

22.Матвієнко О.В. Деякі аспекти психолого-педагогічної характеристики впливу педагогів на особистість школяра / О.В.Матвієнко // Творча особистість вчителя: проблеми теорії та практики : [зб. наукових праць] / Ред. кол. Н.В.Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – Вип. 8. – К. : НПУ, 2003. – С. 167-172.

23.Матвієнко О.В. Соціально-педагогічні умови виховання: теоретичні і практичні проблеми / О.В.Матвієнко // Соціалізація особистості : [зб. наукових праць] / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. Том ХІХ. – К. : Логос, 2003. – С. 15-22.

24.Матвієнко О.В. Навчання методом дискусій як спільна діяльність студентів і викладачів у вищій школі / О.В.Матвієнко // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 26-32.

25.Матвієнко О.В. Комунікативна культура вчителя як засіб формування особистісних значень дитини / О.В.Матвієнко // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 6. – Глухів : ГДПУ, 2005. – С. 121-124.

26.Матвієнко О.В. Теоретико-концептуальні підходи до використання педагогічних задач у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів / О.В.Матвієнко // Наукові записи Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. - № 3. – С. 31-36.

27.Матвієнко О.В. Освітня стратегія школи: проблеми і перспективи /

О.В.Матвієнко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : [зб. наукових праць]. – Вип. 3. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2006. – С. 16-23.

28.Матвієнко О.В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі / О.В.Матвієнко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 88. – Черкаси. – 2006. – С. 95-101.

29.Матвієнко О.В. Моделювання професійної компетентності майбутнього педагога / О.В.Матвієнко // Школа першого ступеня: теорія і практика : [зб. наукових праць]. П.-ХМ ДПУ. – Вип. 17-18. – Тернопіль : Астон, 2006. – С. 26-34.

30.Матвієнко О.В. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів / О.В.Матвієнко // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 34-40.

31.Матвієнко О.В. Етапи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх учителів / О.В.Матвієнко // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 8. – Глухів : ГДПУ, 2006. – С. 150-155.

32.Матвієнко О.В. Особливості навчання методом конкретних педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів / О.В.Матвієнко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : [зб. наукових праць] / Ред кол. О.Г.Мороз, Н.В.Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – Вип. 5 (15). – К. : НПУ, 2006. – С. 157-163.

33.Матвієнко О.В. Особливості психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до особистісно-орієнтованого виховного процесу / О.В.Матвієнко // Наука і сучасність : [зб. наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова]. – Том. 53. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С. 65-76.

34.Матвієнко О.В. Якісна професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів в умовах кредитно-модульної технології навчання / О.В.Матвієнко // Вища освіта України. – Додаток 3 (т. 6). – 2007 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти». – С. 157-164.

35.Матвієнко О.В. Модернізація виховних концепцій: закономірності та суперечності / О.В.Матвієнко // Наука і сучасність : [зб. наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова]. – Том 60. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С. 70-81.

36.Матвієнко О.В. Теоретико-методологічні проблеми підготовки

майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії / О.В.Матвієнко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : [зб. наукових праць]. – Вип. 6. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С. 27-35.

37.Матвієнко О.В. Суб'єктність студента як мета університетської освіти / О.В.Матвієнко // Вища освіта України. – Додаток 3. Том II (9). – 2008. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 387-393.

38.Матвієнко О.В. Виховання толерантності у майбутнього вчителя як невід'ємна складова підготовки до педагогічної взаємодії / О.В.Матвієнко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 8. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – С. 71-78.

39.Матвієнко О.В. Педагогічне управління процесом підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії / О.В.Матвієнко // Наукові записки : [зб. наукових статей] / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова; [укл. Л.Л. Макарєнко]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. – С. 153-163.

40.Матвієнко О.В. Особистісно зорієнтована технологія навчання як умова формування педагогічної позиції майбутнього вчителя / О.В.Матвієнко // Гуманізація навчально-виховного процесу : [зб. наукових праць]. – Вип. XLVII / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2009. – С. 46-52.

Статті в інших виданнях

41.Матвієнко О.В. Теоретико-методологічні засади особистісно-орієнтованого виховання / О.В.Матвієнко // Теоретико-методичні проблеми виховання і соціально-педагогічної реабілітації загальноосвітніх шкіл : [зб. наукових праць] / Ред. кол. І.Д.Бех, Б.С.Кобзар, М.І.Сметанський та ін. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. – С. 69-83.

42.Матвієнко О.В. Цілі виховання як базисна культура особистості / О.В.Матвієнко // Наукові записки : [зб. наукових статей НПУ імені М.П.Драгоманова] / [укл. П.В.Дмитренко, О.Л.Макарєнко]. – К. : НПУ, 2001. – Вип. 41. – С. 131-133.

43.Матвієнко О.В. Система виховання як умова становлення особистості / О.В.Матвієнко // Актуальні проблеми виховання дітей у закладах інтернатного типу : [зб. наукових праць] / Ред. кол. Л.В.Канішевська, В.П.Вугрич, Л.В.Кузьменко [та ін.]. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2002. – С. 143-152.

44.Матвієнко О.В. Особливості формування у дітей етнічної толерантності / О.В.Матвієнко // Теоретико-методичні аспекти виховної

роботи в закладах інтернатного типу : [зб. наукових праць]. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2008. – С. 47-50.

Матеріали науково-практичних конференцій

45. Матвієнко О.В. Особистісно-орієнтована освіта: досвід і проблеми / О.В.Матвієнко // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 4 грудня 2001 р. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. – Ч. 3. – С. 83-86.

46. Матвієнко О.В. Параметри оцінки продуктивності особистісно орієнтованої освіти у школі / О.В.Матвієнко // Професіоналізм учителя початкових класів : матеріали Всеукраїнської конференції 15-18 квітня 2002 р. – Ялта : Кримський державний гуманітарний інститут, 2002. – С. 91-95.

47. Матвієнко О.В. Підготовка вчителя до особистісно-орієнтованої виховної діяльності / О.В.Матвієнко // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти : матеріали Міжнародної науково-методичної конференції 1-2 квітня 2004 р. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – С. 49-52.

48. Матвієнко О.В. Теоретико-методична підготовка студентів магістратури до викладання курсу «Теорія виховання» / О.В.Матвієнко // Магістратура на сучасному етапі розвитку освіти в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 24-25 березні 2006 р. – К. – С. 24-31.

49. Матвієнко О.В. Професійне педагогічне спілкування викладача і студента у навчально-виховному процесі / О.В.Матвієнко // Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 5-6 жовтня 2006 р. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – С. 92-94.

50. Матвієнко О.В. Педагогічна взаємодія як ключова проблема сучасної педагогічної діяльності / О.В.Матвієнко // Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя початкових класів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю педагогічної факультету / [упор. Галина Філь, Лілія Стахів]. – Дрогобич : Просвіта, 2009. – С. 104-108.

АНОТАЦІЇ

Матвієнко О.В. «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня» – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за

спеціальністю 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти». – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертація містить методологічні, теоретичні, методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

У дисертації розроблено й науково обґрунтовано систему підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Вона ґрунтується на положеннях системного, особистісно зорієнтованого та діяльнісного підходів, враховує структуру професійної діяльності вчителя початкової школи, модель готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, зміст, етапи, педагогічні умови та результат підготовки. Відкореговано зміст фахової освіти майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії й експериментально доведено ефективність впливу введених змін на підвищення рівня їх готовності до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Розроблено, апробовано й опубліковано рекомендовані МОН України навчальні посібники з проблеми дослідження.

Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, навчально-виховне середовище школи першого ступеня, готовність до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня, професійно-педагогічна підготовка до взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня.

Матвиенко Е.В. «Теоретико-методические основы подготовки будущих учителей к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы» – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук за специальностью 13.00.04 – «Теория и методика профессионального образования». – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию актуальной проблемы подготовки в высшем педагогическом учебном заведении будущих учителей начальной школы к педагогическому взаимодействию.

Проанализирован генезис научных идей в отечественной и зарубежной педагогике по проблеме педагогического взаимодействия, а также исследовано становление и развитие отечественной системы профессиональной подготовки будущего учителя. Рассмотрены современное состояние, тенденции и особенности этой подготовки в Украине и за

рубежом.

Теоретически обоснованы концептуальные положения профессиональной подготовки будущих учителей к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы, направленные на обеспечение целостности, системности, непрерывности профессиональной подготовки в органическом единстве общего, особенного и частного. Как общее – данная проблема предусматривает влияние мировых глобализационных и интеграционных тенденций на образовательные процессы, является составной частью непрерывного педагогического образования, а также учитывает отечественный и зарубежный опыт профессиональной подготовки специалистов в высшей педагогической школе. Как особенное – такая подготовка обуславливает специфику организации педагогического взаимодействия. Как частное – профессиональная подготовка будущего учителя к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы. Анализируется ее содержание на межпредметном, интеграционном, технологическом, проективном уровнях. Создаются действенные стимулы профессионально-личностного развития субъектов образовательного процесса в сфере педагогического взаимодействия.

Разработана модель подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы. Модель состоит из трех блоков: целевого, процессуального и результативного.

Важными компонентами системы подготовки будущих учителей к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы будут: цели и задачи профессиональной подготовки; методологические подходы к построению учебного процесса в высшем учебном заведении, которые обеспечат его направленность на формирование готовности будущих учителей к педагогическому взаимодействию (системный, деятельностный, личностно-ориентированный); структурные компоненты подготовки: ценностно-мотивационный, содержательно-процессуальный, деятельностно-операционный; содержание подготовки: гносиологично-аксиологическая подготовка, профессионально-ориентированная творческая деятельность, операционно-технологическая деятельность, оценочно-рефлексивная деятельность, развитие профессионально-смыслового потенциала будущего учителя начальных классов; технология подготовки (личностно-ориентированная), основу которой составляют инновационные формы и методы обучения; педагогические условия и этапы подготовки (мотивационно-познавательный, операционно-технологический, рефлексивный, ценностно-корректирующий);

критерии готовности будущих учителей к педагогическому взаимодействию (сформированность мотивации на педагогическое взаимодействие в учебно-воспитательном пространстве начальной школы; гуманистическая направленность; сформированность профессионально-педагогического сознания и мышления; сформированность педагогических знаний; педагогическая креативность; сформированность педагогических умений); уровни готовности: низкий, средний, достаточный, высокий; результат подготовки: готовность к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательном пространстве начальной школы.

Откорректировано содержание профессионального образования будущих учителей начальной школы к педагогическому взаимодействию и экспериментально доказана эффективность влияния введенных изменений на повышение их готовности к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательной среде школы первой степени.

Разработано, апробировано и опубликовано рекомендуемые МОН Украины учебные пособия по проблеме исследования.

Ключевые слова: взаимодействие, педагогическое взаимодействие, учебно-воспитательная среда школы первой степени, готовность к педагогическому взаимодействию в учебно-воспитательной среде школы первой степени, профессионально-педагогическая подготовка к взаимодействию в учебно-воспитательной среде школы первой степени.

Matvienko O.V. «Theoretical-methodical bases of preparation of future teachers to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school». – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of doctor of pedagogical sciences after speciality 13.00.04 – «Theory and method of trade education». – The National pedagogical university of the name of M.P.Dragomanov. – Kyiv, 2010.

Dissertation contains methodological, theoretical, methodical principles of professional preparation of future teachers to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school.

In dissertation it is developed and scientifically grounded system of preparation of future teachers to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school. It is based on positions system, personality-oriented, active approaches, takes into account the structure of professional activity of teacher of initial school, model of readiness of future teacher to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school, maintenance of preparation, stages of preparation, pedagogical terms of preparation, result of preparation. Maintenance of trade education of future teachers of initial school is corrected to pedagogical co-operation and efficiency of influencing of the entered

changes is experimentally proved on the increase of their readiness to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school.

It is developed, approved and it is published made to order Department of education and science of Ukraine train aids on issue of research.

Keywords: co-operation, pedagogical co-operation, educational-educate space of initial school, readiness to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school, professionally pedagogical preparation of co-operation, is in an educational-educate space of initial school.